

Povezanost sadržaja udžbenika za engleski jezik i postojanja polnih stereotipa kod učenika

---

U ovom istraživanju ispitivano je da li postoji povezanost između sadržaja udžbenika za engleski jezik domaćeg i stranog izdavača i postojanja polnih stereotipa kod učenika. Početna pretpostavka je bila da će polni stereotipi biti izraženiji kod onih učenika koji koriste domaći udžbenik, nego kod onih koji rade po stranom. Subjekti su popunjavali posebno konstruisan upitnik na engleskom jeziku, koji je dat u obliku testa. Rezultati su delimično potvrdili polaznu hipotezu, to jest, pokazali su da pojedini odgovori učenika koji rade po domaćem udžbeniku više odražavaju polne stereotipe, nego odgovori onih učenika koji rade po stranom udžbeniku.

Uvod

Čovek je društveno biće, što znači da se potpuno ostvaruje kao ličnost tek u kontaktu sa drugim osobama. Kao takav on nastoji da se osposobi za život u zajednici, usvajajući, između ostalog, i određene vrednosti, norme, uverenja, uloge i stereotipe. Proces učenja, pomoću koga pojedinac stiče oblike ponašanja neophodne za društveni život, naziva se socijalizacijom. Na tok i razvoj socijalizacije utiču brojni činioci, među kojima su porodica, škola, vršnjaci, masovni mediji. Iako se porodica smatra najznačajnijom za formiranje ličnosti, važan faktor socijalnog učenja jeste i škola. Ona je, kako navodi Havelka, najznačajnija od društvenih institucija koje nastoje da integrišu nove generacije u društveni život (Havelka 1980). Pored toga što predstavlja obrazovnu ustanovu, škola, neposredno i posredno, utiče na formiranje stavova, vrednosti i normi, sistematski produžavajući proces vaspitavanja započet u porodici. Posredan uticaj ostvaruje se preko sadržaja nastave koji pored edukativnih elemenata sadrži i vrednosno-ideološke komponente. Društvo putem nastavnog programa nastoji da razvije kod dece one osobine koje se smatraju poželjnim, ali i da spreči pojavu nepoželjnih karakteristika.

---

*Andželka Vagić (1986),
Vrčin, Stanoja
Glavaša 11/c, učenica
Filološke gimnazije u
Beogradu*

MENTOR:
Ana Orlić, IS Petnica

Jedna od osobina koje se stiču tokom procesa socijalizacije jeste i znanje o ulogama. Pod ulogom se podrazumeva ponašanje koje se očekuje od pojedinca na određenom položaju. Tako se, na primer, od osobe na položaju nastavnika očekuje potpuna angažovanost, pravičnost i strpljenje, a od učenika zainteresovanost za nastavne teme i poštovanje autoriteta, ali i svojih vršnjaka. Naravno, ponašanja vezana za različite uloge društveno su uslovljena i mogu biti manje ili više precizno definisana. U svakom društvu postoji mnoštvo raznovrsnih uloga, među kojima istaknuto mesto zauzimaju polne. Ove uloge posebno su značajne jer predstavljaju sastavni deo života svakog pojedinca. Pod pojmom "polna uloga" najčešće se podrazumeva svest o tome kakvo je ponašanje primereno osobama određenog pola.

Kao slikovit prikaz ovog pojma možemo navesti primer iz porodičnog života, gde je uloga majke da se stara o podizanju dece, dok otac mukotrpnim radom obezbeđuje sredstva za život porodice. Ovaj primer pokazuje se veoma funkcionalnim, jer istovremeno ilustruje i pojam polnih stereotipa. Stereotipi predstavljaju kruto i uprošćeno shvatanje o karakteristikama pripadnika određenih grupa (Rot 1994). Tako stereotip o polnim ulogama podrazumeva pridavanje određenih karakteristika osobama u zavisnosti od toga kom polu pripadaju.

Iz ovoga se može zaključiti da se pojam polne uloge i stereotipa u velikoj meri podudaraju.

Pripadnike određenog pola često opažamo na osnovu nekog stereotipa koji imamo o njima, a onda od njih očekujemo da se ponašaju u skladu sa našim očekivanjima. Kao što se iz priloženog može videti, polni stereotipi često određuju način ophođenja prema drugima, što ponekad može dovesti i do konflikata. Nažalost, polni stereotipi predstavljaju sastavni deo jedne kulture, odnosno odraz njenih vladajućih shvatanja i vrednosti).

Tako se, na primer, u zapadnoj kulturi od muškaraca očekuje da budu dominantni, aktivni, nezavisni i samouvereni, dok bi žene trebalo da se odlikuju vrlinama kao što su pasivnost, krhkost, osećajnost i poslušnost.

Pokušavajući da objasni strukturu polnih stereotipa jedan broj autora se poziva na anatomske razlike između žena i muškaraca, ističući kako je svaki pol biološki predodređen za obavljanje određenih aktivnosti. Iako se postojanje anatomske razlike između polova ne može negirati, treba imati u vidu da čovek nije određen samo svojom biološkom osnovom, već da važan deo njegovog identiteta čini i psihološka komponenta, to jest učenje koje se stiče u jednoj zajednici. Svako od nas se rađa sa određenim polom, ali je ipak malo verovatno da se rađamo pasivni, poslušni ili samouvereni.

Polna uloga jeste način ponašanja koji se od najranijeg detinjstva uči u porodici, a kasnije i u školi, kako kroz interakciju sa nastavnicima i vršnjacima, tako i preko sadržaja nastave. Većina udžbenika indirektno nudi određene obrasce ponašanja, prenoseći učenicima opšteprihvaćeno gledište na svet i društvo, pa tako i na polne stereotipe.

Cilj ovog istraživanja bio je da ispita povezanost sadržaja udžbenika za engleski jezik domaćeg i stranog izdavača i postojanja stereotipa o polnim ulogama kod učenika. Udžbenik za engleski jezik Zavoda za udžbenike i nastavna sredstva u Beogradu osmišljen je tako da prati priču porodice Grej, koju čine pet članova – majka, otac i njihovo troje dece. Gospodin Grej radi kao inženjer i izdržava čitavu porodicu. On ima svoja kola koja pere sa sinom. Gospođa Grej ne pere kola. Ona čak i ne zalazi u garažu. Ali zato ima sudove koje može da opere. Sa kćerkom, razume se. Ovo su samo neki od primera polnih stereotipa koji sa javljaju u Zavodovom udžbeniku. Za razliku od njega, udžbenik stranog izdavača (Oxford University Press-a) ima nešto drugačiji sadržaj koji ne potencira polne stereotipe. U ovom udžbeniku nije neobično da se muškarac zadesi u kuhinji praveći salatu ili da žena žuri na posao.

Hipoteza je bila da će polni stereotipi biti izraženiji kod učenika koji rade po domaćim udžbenicima, nego kod onih koji koriste udžbenike stranog izdavača. Osnov za ovakvu pretpostavku pružio je sam sadržaj gorepomenutih udžbenika.

Metod

Subjekti. Procenu je vršilo 162 učenika četvrtog razreda osnovnih škola u Beogradu. Od toga je njih 75 engleski jezik učilo po udžbeniku *Say it in English* Zavoda za udžbenike i nastavna sredstva, a preostalih 87 po udžbeniku *Happy Street* u izdanju Oxford University Press-a. Među njima je bilo pripadnika oba pola i to 78 devojčica i 84 dečaka. Istraživanje je vršeno u školama “Petar II Petrović Njegoš”, “Janko Veselinović” i “Đorđe Krstić”.

Upitnik. Za potrebe ovog istraživanja konstruisan je poseban upitnik. Dat je u obliku testa na engleskom jeziku, jer je njegov cilj bio da indirektno ispita stavove subjekata. Sastojao se od 15 pitanja (prilog 1) koja su bila u vezi sa polnim ulogama u društvu. Svako pitanje imalo je tri ponudena odgovora, sva tri gramatički ispravna. U jednom ponuđenom odgovoru subjekat je bila žena, u drugom muškarac, a u trećem oboje. Radi izbegavanja socijalno poželjnih odgovora nisu korišćeni pojmovi muškarac i žena, već su isti bili predstavljeni ličnim imenima (Anna i Samuel). Navedena imena izabrana su tako da zarad objektivnosti ne pripadaju ni jednom od spomenutih udžbenika, a da istovremeno budu razumljiva ispitanicima. Redosled pojavljivanja odgovora bio je balansiran, tj. svaki tip odgovora bi se nekoliko puta našao na prvom, drugom odnosno trećem mestu.

Postupak. Ispitivanje je bilo grupno i vršeno je po odeljenjima. Od subjekata se tražilo da na svako od 15 pitanja zaokruže jedan od tri ponudena odgovora. Pri tome je posebno napomenuto da su svi odgovori gra-

matički tačni, a da ispitanici treba da zaokruže odgovor koji oni smatraju ispravnim. Zaokruživanjem određenog odgovora ispitanici su se opredeljivali za jedan od ponuđenih rečeničnih subjekata, to jest odlučivali o tome ko obavlja određene poslove – žena, muškarac ili žena i muškarac zajedno. Vreme popunjavanja upitnika nije bilo ograničeno.

Rezultati i diskusija

Podaci su obrađeni **metodom** hi-kvadrata. Ispitivano je postojanje razlika, najpre samo u okviru pojedinačnih pitanja, a zatim i u zavisnosti od pola i udžbenika.

Kada je reč o razlikama u okviru pojedinačnih pitanja, nezavisno od pola i udžbenika, dobijene razlike statistički su značajne u 13 od 15 pitanja, što znači da u tim pitanjima najčešće preovladava jedan od tri ponuđena odgovora. Na primer, kada neko treba da pere sudove, sprema večeru, nosi crvenu jaknu ili da plače, ispitanici se većinom opredeljuju za ženu. S druge strane, čitanje novina, posedovanje kola i voženje istih najčešće se pripisuju muškarcima. Zajedničkim se smatraju odlike kao što su posedovanje kuće ili posla, ljubav prema sportu, kao i aktivnosti poput gledanja televizije, odlaska u supermarket i izlaska sa prijateljima.

Zanimljiv je podatak da je najmanje subjekata odgovorilo da žena može imati veliku kuću, automobil, ili posao. Od žena se takođe najmanje očekuje da voze ili da slučajno prelistaju dnevnu štampu. S druge strane, muškarci su poslednji kada treba da se spremi večera, ode u supermarket, obuče crvenu jaknu, ali i kada se radi o gledanju televizije i izlaženju sa prijateljima.

Dobijeni rezultati za pojedinačna pitanja uglavnom su u skladu sa postojećim polnim stereotipima. Međutim, nameće se pitanje kako to da se od žena više očekuje da gledaju televiziju i izlaze sa prijateljima nego od muškaraca. To bi se moglo objasniti odgovorima da najmanje žena ima posao, pa da, shodno tome, imaju više slobodnog vremena.

Kada se upoređuju odgovori devojčica i dečaka, statistički značajne razlike pojavljuju se u pitanjima: “zna da vozi”, “ima posao”, “ide u supermarket”, “voli sport” i “ima crvenu jaknu”.

Ispitanici oba pola se slažu da muškarci znaju da voze, s tim što više devojčica nego dečaka smatra da je ta osobina zastupljena kod žena. Takođe postoji saglasnost u tome da posao najčešće imaju muškarac i žena zajedno. Međutim, kod devojčica je broj zaposlenih muškaraca i žena potpuno izjednačen, dok je broj zaposlenih žena znatno manji u odgovorima dečaka. Odlazak u supermarket devojčice doživljavaju kao zajedničku obavezu, dok bi, prema dečacima, to zaduženje trebalo u potpunosti prepuštiti suprotnom polu. Dečaci smatraju da je ljubav prema sportu najviše svojstvena muškarcima, dok devojčice ovu naklonost vide kao zajedničku.

Crvene jakne su nešto što bi, prema mišljenju oba pola, devojčice trebalo da imaju u svom ormaru. Iako ni dečaci ne bi imali ništa protiv takvog komada odeće, devojčice smatraju da su oni poslednje osobe od kojih bi se tako nešto moglo očekivati.

U većini slučajeva kada je razlika u odgovorima dečaka i devojčica statistički značajna devojčice daju odgovore u kojima je zastupljeno zajedničko obavljanje aktivnosti, dok se dečaci opredeljuju za svoj pol. Zanimljiva je činjenica da se na pitanjima tipa “plače” i “pere sudove” ne dobijaju značajne razlike između polova, što bi se moglo protumačiti kao znak spremnosti devojčica da prihvate one polne stereotipe koji su najizraženiji.

Odgovori ispitanika u zavisnosti od udžbenika značajno se razlikuju na pitanjima: “ima veliku kuću”, “ima kola”, “ide u supermarket”, “sakuplja markice”.

Ispitanici koji koriste udžbenik Zavoda najčešće odgovaraju da muškarcima treba da imaju veliku kuću, dok se oni koji rade po udžbeniku stranog izdavača najčešće opredeljuju za odgovor “zajedno”. Iako obe grupe učenika smatraju da najviše muškaraca ima kola, kod onih koji rade po stranom udžbeniku odgovor da muškarac i žena imaju zajednička kola znatno je učestaliji. Subjekti koji rade po domaćem udžbeniku odlazak u supermarket vide kao ženski posao, dok druga grupa ispitanika misli da je kupovina zajednička obaveza. Zanimljivo je i to što čak i sakupljanje poštanskih markica ispitanici koji rade po domaćem udžbeniku doživljavaju kao mušku aktivnost, dok ostali subjekti nalaze da je ovaj hobi zajednički. To bi se moglo objasniti činjenicom da je ovaj hobi u domaćem udžbeniku, zajedno sa sakupljanjem autića, okarakterisan kao tipično muški.

Odgovori devojčica koje rade po stranom udžbeniku značajno se razlikuju od odgovora onih koje rade po domaćem u pitanjima: “ima veliku kuću”, “voli sport”, i “izlazi sa prijateljima”, dok su im odgovori na neka pitanja čak slični. Devojčice koje rade po udžbeniku domaćeg izdavača smatraju da su muškarcima ti koji imaju veliku kuću, dok druga grupa devojčica misli da žene i muškarcima zajedno imaju kuću. Obe grupe smatraju da je ljubav prema sportu zajednička karakteristika, i da muškarcima i ženama treba da izlaze zajedno. Međutim, kod devojčica koje rade po stranom udžbeniku žene su na drugom mestu, a kod onih koji rade po domaćem na trećem.

Kada je reč o dečacima, uviđa se izvesna pravilnost u odgovaranju. Naime, odgovor “zajedno” znatno je učestaliji kod onih dečaka koji koriste strani udžbenik. Ipak, statistički značajne razlike pojavljuju se u samo 2 pitanja: “pere sudove” i “sakuplja poštanske markice”.

Kada su postojeće razlike statistički značajne ispitanici koji rade po stranom udžbeniku ističu zajedništvo, a oni koji rade po domaćem jedan od polova, u zavisnosti od toga da li određenu osobinu doživljavaju kao

tipično mušku ili žensku. Značajnih razlika uglavnom nema u pitanjima gde su obe grupe odgovarale sa “zajedno”, niti u pitanjima sa duboko ukorenjenim polnim stereotipima, kao što su, na primer, “čita novine”, “plače”, “sprema večeru”, i slično.

Zaključak

Razlike u odgovorima unutar pojedinačnih pitanja, nezavisno od pola i udžbenika, većinom su statistički značajne. S obzirom na to da su svi ponuđeni odgovori bili gramatički ispravni, po principu slučajne raspodele normalno bi bilo očekivati njihovu podjednaku učestalost. Međutim, kada se ima u vidu da se odgovori ne raspoređuju po sistemu slučajnosti, jasno je da na njihovu učestalost utiče neki spoljašnji faktor. Taj faktor predstavlja polna stereotipija, koja je jako izražena među učenicima, a manifestuje se kroz pripisivanje određenih osobina i aktivnosti jednom od polova.

Kada je reč o razlikama u odgovorima između dečaka i devojčica, uočeno je da su devojčice te koje više ističu zajedništvo, a dečaci svoj pol.

Što se tiče udžbenika, pokazalo se da se na trećini pitanja javljaju statistički značajne razlike, što delimično potvrđuje početnu pretpostavku. U tim pitanjima učenici koji rade po stranom udžbeniku potenciraju zajedništvo, dok se oni koji rade po domaćem udžbeniku u svojim odgovorima najčešće opredeljuju za jedan od polova, i to uvek za onaj koji odgovora ustaljenim polnim stereotipima. Budući da se u odgovorima učenika uviđa izvesna doslednost, dobijene razlike mogle bi se pripisati samom sadržaju spomenutih udžbenika, to jest određenoj ideologiji koju udžbenici posredno potenciraju.

Iz priloženog bi se moglo pretpostaviti da domaći udžbenik za engleski jezik podstiče razvoj polnih stereotipa kod učenika, ili bar ne čini ništa da postojeće stereotipe učini manje ekstremnim. Za razliku od njega, strani udžbenik nudi učenicima sliku jedne ravnopravnije porodice. Međutim, da bismo tako nešto mogli da tvrdimo sa sigurnošću, bilo bi poželjno uraditi profesionalnu analizu sadržaja datih udžbenika, što ovog puta nismo bili u mogućnosti da ostvarimo.

Imajući u vidu i to da učenici relativno kratko rade po gorespomenutim udžbenicima bilo bi zanimljivo ponoviti ovo istraživanje kroz nekoliko godina na istom ili većem uzorku, pod uslovom da ispitanici nastave da koriste domaće, odnosno strane udžbenike.

Literatura

- Rot N. 1994. *Osnovi socijalne psihologije*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva
- Vander Zanden J. 1987. *Social Psychology, 4th edition*. New York: Random House
- Havelka N. 1980. *Sposobnost, stvaralaštvo i učenje*. Psihološka istraživanja 2:

Andelka Vagić

The Connection Between the Contents of the English Textbooks and Gender Stereotypes in Scholars

Man is a social animal (Aristotle) and, as such, needs to acquire certain attitudes, values, roles and customs that grant him acceptance in a society. The process of adopting these characteristics is called social learning or socialization. Socialization is realized through different media, such as family and school. Even though family plays the most important role in social learning, the influence of school should not be at any rate underestimated. It is also through school that society tries to install particular values into children. Most textbooks do not only have an educational purpose, but can also serve as means of communicating socially favoured attitudes to pupils. Moreover, the contents of these textbooks can as well raise role gender awareness in scholars.

Role is usually defined as the appropriate behaviour for members of a group. There are different kinds of roles, one of them being gender role. Gender roles are sets of expectations that define the ways in which the members of each sex should behave. People are expected to act in accordance with their gender roles and, therefore are no longer viewed as individuals, but as members of a group. These impressions or schemes of entire groups of people are called gender stereotypes. They are very powerful and dangerous because they involve the false assumption that all members of a group share the same characteristics. For instance, in the western culture women are usually seen as passive, subordinate and sensitive, as opposed to men who are mostly described as active, dominant and independent (Vander Zanden 1987). However, there seems to be no biological basis for such views. Biology only sets the stage by providing minute differences and socialization exaggerates those differences.

Although biology has its share in many human features, gender roles are considered to be adopted in the process of socialization, rather than

given by birth. These roles are initially learned in one's family and later on at schools. The learning of gender roles at school can be realized either directly – through interaction with other students and school employees, or indirectly – through the contents of textbooks.

Consequently some textbooks may even provide children with many stereotypical gender models. The English language textbook *Say it in English 2* issued by the home publisher (Zavod za udžbenike i nastavna sredstva) seems to be one of these textbooks. It is focused on the everyday life of the Gray family, which consists of five members: Mr and Mrs Gray, and their three children. Mr Gray, works as an engineer and provides for his large family.

Being employed, he can afford himself a car, which he washes with his son. Mrs Gray does no such thing, because she has not got a car of her own. The only washing she does is the washing up. Fortunately, her daughter Jane is always there to help her. These are only some of the stereotypical gender models that can be found in this textbook. As opposed to it, the textbook *Happy Street* published by Oxford University Press has a different content, which does not emphasize gender stereotypes. The fact that a husband can find his way to the kitchen and even make a salad there, does not strike the reader as odd. Nor does the fact that his wife has a job.

The aim of this research was to examine whether there is any connection between the contents of these English textbooks and gender stereotypes in scholars. The hypothesis was that the pupils who learn from *Say it in English* textbooks will have more stereotypical views on gender roles than the students who use *The Happy Street* textbooks.

There were a hundred and sixty-four primary school students of both sexes participating in the experiment. All the participants were fourth-graders from Belgrade. Seventy-five of them learned English from the home publisher's textbook, and the remaining eighty-seven used the textbook published by Oxford University Press.

The subjects were asked to fill in a special questionnaire made for this purpose. It consisted of fifteen questions in English and was given in a form of a multiple choice test, in order to avoid socially desirable answers. By circling one of the three answers given the participants were choosing the grammatical subject of a sentence, i. e. deciding whether an action is done by a man, a woman, or by both of them. Instead of using terms "man" and "woman" we used first names, so as to make our aims less obvious. The subjects were said that all the options are grammatically correct.

The Chi-square was used in data analysis.

The results have shown that there is an appreciable difference among the answers within separate questions, regardless of the textbook. In thir-

teen of fifteen questions there is always one answer that proves to be more frequent than the other two. For example, it is usually the man who owns and drives a car or reads the newspapers, while the woman cooks, does the washing up and cries in between the two. The participants consider that both man and women own houses, go out, etc.

As for the appreciable differences between girls and boys, again regardless of the textbook, they can be seen in five questions: “can drive”, “has a job”, “goes to the supermarket”, “has a red jacket” and “likes sports”. In most of these questions girls tend to answer that men and women should do things together, while the boys usually favour their own sex.

When speaking about the appreciable differences in answers within the textbooks, they can be found in the following questions: “has a big house”, “has a car”, “goes to the supermarket” and “collects stamps”. Pupils who use *The Happy Street* textbooks usually say that these activities are shared by both men and women. On the other hand, the participants who learn from *Say it in English* textbooks, generally favour one of the sexes, according to the existing gender stereotypes.

Nevertheless, there are no appreciable differences in the questions which both groups answered with “man and woman together”, as well as in the questions that are concerned with deeply rooted stereotypes.

All things considered, gender stereotypes appear to be wide spread among the scholars, although girls seem to be less inclined to them. As for the textbooks, even though the appreciable differences can be seen in only one third of the questions, there appears to be some consistency in the way the students of each group answered these questions. The fact that the pupils who learn from *Say it in English* textbook have more stereotypical views on gender roles implies that the content of this textbook may have a prevailing influence over them, which makes our hypothesis partly accurate. However, in order to state this with certainty it would be recommended to perform a professional content analysis. Taken into account that the pupils use these textbooks for a relatively short time, it would be interesting to conduct a further research into this subjects with the same participants in a few years' time.

